

RECENSIES

blijven echter de handelsactiviteiten der compagnie: gegevens over het beleid, de handel, prijzen, welke stoffen goed in de markt liggen, winst of verlies op bepaalde produkten, de financiële toestand der afzonderlijke factorijen, de belangrijkste concurrenten, de inheemse handel, het optreden der dienaren, fraude. Al deze zaken maken het mogelijk snel en gemakkelijk een overzicht te krijgen over een bepaalde factorij, terwijl gegevens uit het *Dagregister* van Batavia, het *Corpus diplomaticum* of uit Pieter van Dam het beeld voorlopig kunnen afronden. Daarnaast vindt men een massa terloops gedane mededelingen zoals b.v. over het voorkomen van ziekten als pokken en pest en demografische cijfers, die deze missives een 'Fundgrube' maken voor een ieder, die zich in de geschiedenis van Zuid- en Zuid-Oost Azië wil verdiepen.

De toegang tot deze bronnen is op zeer goede wijze ontsloten door het register en de annotatie. Met bewondering heb ik geconstateerd hoe Prof. Coolhaas steeds weer opnieuw aanduidingen van gebeurtenissen heeft weten te plaatsen en namen en titels van inheemse vorsten, kooplieden en hoofden, hoe verbasterd ook, heeft weten thuis te brengen.

Nu met deze eerste vier delen bijna de helft van de serie voltooid is, wil ik graag de wens uitspreken, dat het de samensteller nog lang geven mag worden zijn krachten te wijden aan deze uitgave, die bij hem in bij uitstek vertrouwde handen ligt.

J. van Goor

Th. J. Meijer, *Kritiek als herwaardering. Het levenswerk van Jacob Perizonius (1651-1715)* (Leidse Historische Reeks, XV; Leiden: Universitaire Pers, 1971, iv + 252 blz., f 36.-).

Het is moeilijk om bij een figuur uit de pre-verlichting, uit de tijd van de 'crisis van het Europees bewustzijn', niet te komen tot het afwegen van ouderwetse en moderne kenmerken. In zoverre een afsluiter en in zoverre een vernieuwer. En omdat Jacob Perizonius werkelijk een model van geleerdheid uit die periode was, is dat de taak die Th. J. Meijer zich in dit boek gesteld heeft; de titel getuigt er al van. Bovendien past het werk in de laat ter hand genomen ontginning van een stuk vaderlandse cultuurhistorie: de geschiedenis van de wetenschappen.

De familie van de geleerde was afkomstig uit Bentheim. Jacobs vader, Anton Perizonius (1626-1672), was al grotendeels op de Nederlanden georiënteerd, hij was rector aan de Latijnse school te Appingedam en na een Westfaals intermezzo, professor in het Hebreeuws te Deventer. Politiek behoorde hij tot de aanhangers van De Witt en theologisch ging hij de coccejaanse kant op. In vrijzinnigheid, althans in kritische houding, leek Jacob Perizonius op zijn vader. Die omstandigheid, onder andere, maakte dat hij pas betrekkelijk laat een ambt kreeg aangeboden. Een correctoraat te Delft in 1681, op zijn dertigste. Maar drie maanden later was hij hoogleraar in de geschiedenis en de welsprekendheid te Franeker. Twaalf jaar later werd hij het te Leiden. In 1702 werd de vaderlandse geschiedenis aan zijn leeropdracht toegevoegd.

Van zijn eerste inaugurele rede af propageerde Perizonius de eruditie. Dat was aan de ene kant de zeventiende-eeuwse veelweterij, maar aan de andere kant de kennis als grondslag voor praktische levenswijsheid, ook in actuele zaken. Met woorden was dit door ouderen, ja zelfs door de Ouden (Cicero) al wel beweerd. Het was de verdediging van de humaniora als reservoir van exemplarische gegevens, te gebruiken om beter mens te kunnen worden. Het was een humanistisch ideaal. Het nieuwe bij Perizonius was, dat de Ouden volgens hem wel exempla hadden gegeven, maar zelf toch niet onverbeterlijk waren. De klassieke geschiedschrijvers waren de beste, maar zij waren niet bovenmenselijk. De eruditie mocht gerust gebruikt worden om hun zwakke plekken op te sporen en te verbeteren.

Die verbeteringen mochten komen uit het gezonde verstand van de criticus (cartesiaans!) en al evenzeer uit het gebruik van archeologische gegevens en analogie-redeneringen (de moderne, vroeg achttiende-eeuwse empirische methode).

In zijn Friese en later (1693) in zijn Leidse oratie, in zijn *Animadversiones historicae* (1685), zijn uitgave van Aelianus (1701), in zijn onderzoeken over de oud-oosterse geschiedenis en speciaal in zijn Leidse rede van 1702 over het historisch scepticisme heeft Perizonius getuigenis afgelegd van een tot systeem verheven nuchterheid, open naar de Oudheid en open naar het heden. Daarnaast nam hij met aanzienlijk minder nuchterheid deel aan geleerdenruzie als het zo uitkwam.

De vraag blijft, in hoeverre Perizonius met de attitude tegenover zijn vak paste in zijn tijd of deze vooruit was. In het begin van de negentiende eeuw getuigde Niebuhr van zijn dankbaarheid jegens de Hollandse geleerde voor wat betreft diens kritische benadering van de oude Romeinse geschiedenis. Livius was niet betrouwbaar, maar zouden er geen dichters van mondeling overgeleverde epen verantwoordelijk geweest zijn voor een althans in de kern juiste overlevering van de Romeinse geschiedenis? (Deze *carmina*-theorie) Macaulay's *Lays of Ancient Rome* zijn er een reconstructie van) blijkt niet zo exclusief van Perizonius te zijn als de dankbare Niebuhr doet voorkomen. Perizonius' Friese omgeving geloofde voor wat de plaatselijke geschiedenis betreft al sterk in een bardentraditie en de klassieke professor kende menige minnaar van het Friese verleden.

Perizonius' houding tegenover het historisch pyrrhonisme (de systematische twijfel in historicis) was al evenmin nieuw. Dat men niet al het overgeleverde klakkeloos kan aanvaarden, maar dat bronnenkritiek nu ook weer niet tot wanhoop behoeft te leiden als men haar nuchter beoefent, dat was in de geleerde wereld van zijn tijd alom aan de orde. Modern voor zijn tijd, ja; modern in de zin van voorbereider, nauwelijks. Meijer ziet Perizonius als 'zijn tijd ver vooruit' in zijn juist begrip van de cultuurgeschiedenis. Elke periode, van de Egyptenaren tot de tijdgenoten, vraagt haar eigen, vaak niet-literaire benadering. Als idee is dat modern genoeg. Door de bescheiden kennis die van het Egyptische en Babylonische verleden omstreeks 1700 aanwezig was, doet de uitwerking in Perizonius' desbetreffende werken toch niet zo modern aan als men had kunnen hopen. En over de modernste geschiedenis: wij weten dat hij erin geïnteresseerd was en er college over gaf, maar wij weten niet hoe. Als ik het wagen zou, bij alle respect voor Meijers veelzijdige boek, met hem in het leggen van accenten te verschillen: Perizonius lijkt eerder de typische vertegenwoordiger van een modern tijdvak, dan een groot vernieuwer voor eigen rekening.

Natuurlijk zijn alle belangstellenden er sinds Gerretzens *Schola Hemsterhusiana* (1940) van overtuigd dat Perizonius in leerlingen en opvolgers maar half gelukkig is geweest. Hij zelf heeft niet durven kiezen tussen zijn vele vakken. Hij is geen Grieks of Latijns, hoogstens een historisch specialist geworden. En hij werd opgevolgd door ouderwetse, verzenschrijvende latinisten (de Burmanni), en door moderne graeci die de grondslag legden voor de cultuurhistorische benadering van hun vak, de Altertumswissenschaft van driekwart eeuw later. Van deze grondleggers was Perizonius de wegwijzer. Dat is zijn betekenis in cultuurhistorisch perspectief. Maar de wegwijzer *bij uitstek*, dat is niet helemaal waar te maken.

H. H. Zwager

RECENSIES

P. Dekker, *De laatste bloeiperiode van de Nederlandse arctische walvis- en robbenvangst 1761-1775* (Zaltbommel: Europese bibliotheek, 1971, 328 blz., f 95,-).

In tegenstelling tot het in 1970 te Bremerhaven verschenen boek van H. Linke *Die Geschichte der Borkumer Walfänger -familie Meyer* gaat Dekker's werk niet over de walvisvangst in een bepaalde plaats of door een enkele familie, maar om de Nederlandse walvisvaart in de noordelijke ijszee in haar totaliteit. De auteur gebruikte behalve gedrukte bronnen ook een groot aantal archieven in binnen- en buitenland, waardoor tal van tot nu toe onbekende feiten in het boek konden worden verwerkt. De vele tussen de tekst aangebrachte illustraties geven de lezer een beeld van de bedrijfsuitoefening en van wat er verder met de bedrijfsvoering en de opvarenden samenhangt.

Natuurlijk kunnen zelfs in een boek van meer dan driehonderd bladzijden niet alle facetten van het bedrijf worden behandeld; vandaar dat de schrijver het accent legt op het maritieme gedeelte van de walvis- en robbenvangst. Voor de economische kant van de bedrijfstak wordt verwezen naar de publikatie van Lootsma inzake de Zaanse walvisvangst. Een gevolg daarvan is dat de nadruk sterk komt te liggen op de kwantitatieve omvang van de vangsten en weinig inzicht wordt verkregen in de financiële uitkomsten voor die leden van de bemanning wier verdiensten althans ten dele met de vangstresultaten samenhangen. Wel zocht de schrijver naar de herkomst van de walvisvaarders en hij is er in geslaagd de woonplaatsen van vrijwel alle commandeurs te achterhalen, maar voor de opvarenden was dit door het ontbreken van voldoende monsterrollen slechts ten dele mogelijk. Toch is er alle aanleiding te veronderstellen, dat ook dezen in hoofdzaak afkomstig waren van de waddeneilanden en Halligen van Texel tot Sylt en het daartegenover gelegen vaste land te beginnen bij Huisduinen en Den Helder tot aan de mond van de Elbe. Aan de eigenlijke Hollandse zeekust ten zuiden van Petten kwamen maar weinig walvisvaarders voor; er was nog een kleine concentratie in het beneden Maas- en Lekgebied.

Merwaardig is dat er vrijwel geen enkele relatie blijkt te bestaan tussen de visserij en de walvisvaart. Hoewel het aantal opvarenden dat in de periode 1761-1775 jaarlijks werd aangemonsterd even groot of zelfs groter geweest moet zijn dan het getal bemanningsleden in alle takken van visserij gezamenlijk, blijkt nergens dat bewoners van grote visserij plaatsen op de walvisvloot dienst namen of walvisvaarders op de vissersvloot. Noch met zeevissers uit Vlaardingen en Maassluis, noch met kustvissers uit Scheveningen, Katwijk, Zandvoort en Egmond werden de Zaanse en Amsterdamse Groenlandvaarders bemand. Zelfs in plaatsen als De Rijk en Enkhuizen, waar beide bedrijfstakken voorkwamen, is geen directe binding aantoonbaar. Er was echter wel een duidelijk verband tussen de walvisvaart en de koopvaardij. Vooral toen de walvisvaart afnam, gingen vele matrozen over naar de vrachtvaart en vinden wij tal van commandeurs terug als schippers op de vaart naar West Indië. Een grote verdienste van het boek van Dekker is dat er zo duidelijk de aparte plaats van de robbenvangers uit blijkt. Hoewel het bedrijf als regel met kleinere schepen werd uitgeoefend, iets eerder begon en ook eerder eindigde, was het zeker niet minder speculatief. Het waren deze schepen, waarvan er meer in Altona dan in ons land thuisbehoorden, welke gewoonlijk de eerste berichten over de vangstresultaten van de walvisvaarders binnen brachten.

Wat de eigenlijke walvisvaart betreft komt ook het onderscheid tussen de Groenlandvaart en de Straat-Davisvaart goed uit. Deze laatste kwam omstreeks 1720 op gang, hoewel in het octrooi van de in 1614 opgerichte 'Noordse' of 'Groenlandse' Compagnie reeds gesproken werd over de vangst tussen Nova Zembla en Straat-Davis, echter met uitzondering van de wateren rond de Noordkaap en IJsland. Opvallend was dat er onder de com-